Akademik IVO KRBEK

NACIONALIZACIJA ZEMLJIŠNIH ZAJEDNICA I KRAJIŠKIH IMOVNIH OPĆINA

1. Zakonom od 15. IV. 1947., koji je donio Sabor Narodne Republike Hrvatske, proglašena je imovina zemljišnih i njima sličnih zajednica, i krajiških imovnih općina općenarodnom imovinom. Time je učinjen dalji korak u socijalističkoj izgradnji naše zemlje, i to baš na području seljačke privrede. Zakon je obuhvatio kao zemljišne sve one zajednice, na koje se odnosio Zakon o uređenju zemljišnih zajednica od 25. IV. 1894., Zakon o uređenju plemenite općine turopoljske od 1. V. 1895. (koja je općina predstavljala samo posebnu vrstu zemljišne zajednice), Zakonski članak X. od 7. IV. 1913. o nepodijeljenim zajedničkim pašnjacima (sa bivšeg ugarskopravnog područja), kao i sve one šumske zajednice, koje su nastale provedbom agrarne reforme prije 6. IV. 1941. Od naročitog je interesa zemljišna zajednica kako je određena u ta dva navedena zakona, kao i krajiška imovna općina. Te su zajednice obuhvatale velike zemljišne površine na području bivše Hrvatske i Slavonije do g. 1918. U njima se nije samo neracionalno gospodarilo, nego je i duh buržoasko-kapitalističkog doba ukinuo staru načelnu jednakost uživalaca i uveo takvo uživanje odnosno takve pravne odnose, koji ne odgovaraju interesima srednjeg seljaka, a upravo su protivni interesima siromašnog seljaka. Prema tome likvidiranje zemljišnih zajednica i krajiških imovnih općina i prevođenje njihove imovine u općenarodnu imovinu nije samo u interesu racionalizacije tih gospodarstava, nego naročito i u interesu zaštite i pomaganja siromašnijeg i srednjeg seljaka. Ovim zakonom ne nacionalizira se neko individualno vlasništvo, nego se loš oblik kolektivnog vlasništva pretvara u danas najsavršeniji oblik kolektivnog vlasništva, u socijalističko vlasništvo. Narodna Republika Hrvatska oživotvorava ovim zakonom načelo, utvrđeno u posljednjem stavu čl. 20. svoga Ustava. Da bismo uočili praktično i progresivno značenje nacionalizacije imovine zemljišne zajednice i krajiške imovne općine, potrebno je da razložimo postanak ovih zajednica i njihove pravne od-

nose. Opraštajući se od tih agrarnih instituta ranijeg hrvatskog prava, bit će korisno, da im iz bližega zagledamo u lice.

2. Prema historijskom postanku razlikujemo tri vrste zemljišnih zajednica, koje su i prema zakonu od 1894. god. zadržale izvjesne svoje, historijski određene, osobine. Do 1881. god. raspadalo se područje Hrvatske i Slavonije u dva bitno različna politička područja: u građansko (provincijal) i krajiško područje. U selima građanske Hrvatske čine do 1848. god. osnovnu ekonomsko-društvenu strukturu vlastela s njima podložnim seljacima-kmetovima, dok u krajiškom području nema te vlastele, a seljaci-krajišnici su izravno podloženi državnoj vlasti, koju vrše vojne vlasti na čelu s austrijskim vladarom kao vrhovnim feudalnim gospodarom. U doba likvidacije feudalnih odnosa odvaja se bivšim seljacima-kmetovima u građanskom području — uime šumskih, pašnjačkih i sličnih skupnih užitaka na bivšem vlastelinskom zemljištu (prema feudalnom pravu) — putem naročite procedure (tako zv. segregacije)[1] posebno zemljište, od koga će se formirati urbarska zemljišna zajednica. I u Vojnoj krajini su prostrane šume i pašnjaci, u kojima imaju krajišnici skupno odnosne koristi ili uživanja. Kad su ukidanjem starog, vojno-feudalnog odnosa u Vojnoj krajini prema krajiškom temeljnom zakonu od 1850. god. postali krajišnici vlasnicima onog zemljišta, koje su doonda uživali kao vojničko leno, postadoše pašnjaci (među kojima je bilo i pošumljenih), a doonda su ih uživale pojedine općine, općinskim vlasništvom, i to vlasništvom mjesnih općina, koje čine najnižu upravnu jedinicu. Svaka kumpanija imala je više takvih mjesnih općina i činila je kumpanijsku općinu. Naprotiv su prostrane šume Vojne krajine proglašene državnim šumama, ali je krajišnicima osigurano izvjesno uživanje tih šuma. Zakonom od 1871. god. razvojačena je Vojna krajina i s time u vezi ustrojene su od više starih kumpanija posebne kotarske uprave. Najniži upravni organ predstavljaju političke općine, koje su u pravilu nastale iz ranije kumpanije, a ne iz ranije mjesne općine. Zbog toga obuhvaća u pravilu svaka politička općina više starih mjesnih općina (mjesne općine se kasnije obično poklapaju s poreznom općinom), i ove mjesne općine zadržavaju i dalje svoje pašnjake, koji nisu prešli u vlasništvo političke općine. Iz tih pašnjaka mjesnih općina nastaju kasnije krajiške zemljišne zajednice, kojih je imovina odvojena od političke općine.

[1] To se radilo po patentu od 17. V. 1857., koji je donijela bečka vlada u vrijeme apsolutizma. O odcjepljivanju urbarskog pašnjaka postojao je već otprije Zak. čl. VI. od 1836. god., no koji se u praksi vrlo malo primjenjivao na području Hrvatske i Slavonije.

U povodu razvojačenja 1871. g. određeno je, što se tiče krajiških šumskih užitaka, da se uime otkupa tih užitaka polovina tih šuma odvoji bivšim uživaocima, a druga polovina da ostane u isključivom i punom državnom vlasništvu. Za to bivšim uživaocima izdvojeno šumsko zemljište određuje potonji Zakon od 1873. g., da sve mjesne općine, koje su dotada išle u područje iste krajiške pukovnije, čine posebnu samostalnu imovnu općinu. Tako je došlo do krajiških imovnih općina, kojih se područja poklapaju s područjima bivših krajiških pukovnija (Vojna krajina, koja se protezala u Hrvatskoj i Slavoniji, imala je 11 krajiških pukovnija). Prema tome, dok urbarske zemljišne zajednice obuhvaćaju šume i pašnjake, krajiške zemljišne zajednice obuhvaćaju u pravilu samo pašnjake. Šumskom zemljištu zemljišnih zajednica bivšeg građanskog područja odgovaraju na području bivše Krajine krajiške imovne općine, na koje se primjenjuju posebni propisi, a ne propisi zemljišnih zajednica.

Navedene dvije vrste zemljišnih zajednica: urbarske, nastale segregacijom od vlastelinskih (prema feudalnom pravu) šuma i pašnjaka, i krajiške, nastale od pašnjaka krajiških mjesnih općina, predstavljaju najčešće i po njihovoj ukupnoj površini najveće zemljišne zajednice. No pored te dvije vrste zemljišnih zajednica održale su se u bivšem građanskom području i takve zajednice, koje su sa svojim posebnim zemljištem bile već u doba prije razrješenja feudalnih odnosa i koje su živjele posebnim pravnim životom. Sa pravnohistorijskog gledišta to je najzanimljivija vrsta zemljišnih zajednica. Dok je pri onim podaničkim uživanjima na vlastelinskom zemljištu ili na takvim uživanjima krajišnika feudalno doba izbrisalo svaki trag starih općina, gdje pojedinim porodicama uz njihovu »djedinu« (baštinu) pripada i uživanje na općinskoj zemlji (jer očigledno su vlastela i došla do ovog »svog« zemljišta, što su prigrabili to staro općinsko zemljište), tu je ipak uspjelo, iako često u vrlo blijedom obliku i uz dosta udešavanja prema duhu novog vremena, i u feudalno doba sačuvati izvjesni trag starih općina. Uglavnom se mogu razlikovati tri vrste takvih starih zajednica: plemićke općine (zajednice seljaka-plemića, to su plemići jednoselci s jednim selištem, koji se po svome životu nisu mnogo razlikovali od drugih seljaka), raznovrsne privilegirane (povlaštene, poveljene) općine egzempcionalista (lica, koja nisu bila ni kmetovi ni seljaci-plemići, sa različno uređenim položajem i s različnim imenima, kao slobodnjaci, banderijalci, predijalisti, desetinjaci i t. d.), ali i neke urbarske općine s kmetovima, kojima je pošlo za rukom zadržati svoje posebno zemljište, strogo odvojeno od vlastelinskog, u kome imaju pravo uži-

vanja isključivo članovi dotične urbarske općine.[2] Među ovim zemljišnim zajednicama historijski je od naročitog interesa zemljišna zajednica plemenite općine Turopolje.

U pogledu svih tih raznih zemljišnih zajednica, kojih se ukupni broj na području cijele Hrvatske i Slavonije u svoje vrijeme penjao na blizu 3.000 (među njima i sasma sitnih, nastalih iz malih vlastelinstava), nije dugo bilo općih zakonskih propisa, nego su se primjenjivali vrlo nedovoljni propisi, većinom doneseni od upravnih vlasti. U vezi s time javljale su se i velike nepravilnosti i nedostaci u upravama tih zajednica, haračenje i loše gospodarenje, uzurpacije (prisvajanje) zemljišta, a često nije se točno ni znalo, koje nekretnine pripadaju ovim zajednicama i koji su sve njeni ovlaštenici. Sve je to imao ispraviti jedinstveni zakon od 1894. g. »o uređenju zemljišnih zajednica«, koji obuhvaća sve zemljišne zajednice, a u vezi s tim Zakonom donesena je i opsežna naredba od 19. IX. 1897., kojom se izdaje naputak za uređenje zemljišnih zajednica. Prema tim propisima trebalo je, prije svega, svaku pojedinu zemljišnu zajednicu urediti i pri tome naročito: a) ustanoviti, koje se jedinice imaju smatrati zemljišnom zajednicom, b) koje joj nekretnine pripadaju, c) popisati sve ovlaštenike i utvrditi veličinu ovlaštenićkog prava svakog pojedinog ovlaštenika i d) sastaviti pravilnik (statut), kojim će pojedina zemljišna zajednica u okviru općih zakonskih propisa, prema svojim naročitim potrebama, pobliže urediti svoje odnose. Svi ovi propisi iz 1894. i 1897. god. predstavljaju, u duhu ondašnjeg vremena, detaljnu zakonsku kodifikaciju svih pravnih odnosa zemljišne zajednice. Samo zbog izvjesnih osobina Općine turopoljske donesen je kratki Zakon od 1895. god. »o uređenju plemenite općine turopoljske«, dok za sve ostalo važi i ovdje Zakon zemljišnih zajednica. Nasuprot tome nije došlo do takve zakonske kodifikacije pravnih odnosa krajiške imovne općine. Tu su samo izvjesni kratki organizacioni zakoni (tako naročito od 1873. g. s izmjenama od 1881. g.), a većina pitanja regulirano je, i to dosta nepotpuno, naredbenim putem. Naročito je bio važan u pitanju pravoužitničkih prava Naputak A. k Zakonu od 1871. g. s gomilom s njime u vezi donesenih naredaba i rješenja.[3]

---

[2] Prema izričnoj odredbi patenta od god. 1853. ovakve, od alodijalnog vlastelinskog zemljišta odvojene, zemlje pripadaju u izvanselišne zemlje i prelaze u čitavoj površini u vlasništvo bivših podanika uz otkup onih daća ili službi, koje je takva općina davala vlastelinu.

[3] Svi ti razni propisi krajiške imovne općine skupljeni su u Zbirci šumarskih propisa Dra. A. Goglie, Zagreb 1917., 535—701 str.

3. Slične zajednice ili skupna uživanja nisu nikakva naša nacionalna osobina, nego ih nalazimo i drugdje u Evropi.[4] Zato je za pravilno prosuđivanje našeg pravnog razvoja, napose one kodifikacije, kako je proveo Zakon od god. 1894., poučno gledati, u glavnim linijama, taj opći pravni razvoj sličnih agrarnih zajednica centralne Evrope na prijelazu feudalne u građansku državu. U pojedinostima taj razvoj bio je dosta različan. Pri tome se, općeno gledano, prije svega ističu dva razna razvoja u dvije točke: s jedne strane, da li će te stare zajednice sačinjavati ili neće sačinjavati posebno pravno tijelo, (naročito da li će biti odijeljene od političke općine), i s druge strane, da li će tu prevladati privatnopravni ili javnopravni elementi, (uzimajući to razlikovanje u smislu onoga doba). Svaka od te dvije dileme daje razne varijacije, a njihovim međusobnim kombiniranjem dolazi se do daljih varijacija. U jačoj ili čak posvemašnjoj pobjedi privatnopravnih elemenata najočiglednije se probio utjecaj buržoasko-kapitalistički, koji dovodi do rastvaranja ovih starih zajednica u duhu novog vremena. U slučaju razvoja u pravcu javnog prava, pravo vlasništva u ovim zajednicama smatralo se neke vrste kolektivnim, dok je suprotni razvoj u pravcu privatnog prava dovodio do shvaćanja, da su te zajednice suvlasništva, a njeni članovi (ovlašteni) suvlasnici sa suvlasničkim dijelovima. Što se dosljednije provodilo ovo načelo suvlasništva s pravom slobodnog raspolaganja tim suvlasništvom, to se više razbijalo kolektivno značenje ovih zajednica i unosili rastvorni elementi novovremenog kapitalizma.

Za razliku od nepokretnog feudalnog vlasništva, buržoasko-kapitalističko vlasništvo je pokretno. Feudalac crpe svu svoju vlast iz nepokretne imovine — njegova vlast izvire iz vlasništva nad zemljom; kapitalist osniva svoju vlast na pokretnosti, ili kako se on izražava, na slobodi imovine — njegova vlast izvire iz pokretnog kapitala. Zemlja postaje običnom robom, koja se sa svim svojim pripacima može slobodno prodavati i kupovati. Buržoazija prodire na selo istiskujući ovdje seljake, naročito siromašnije, ali i prijašnje vlasteline. Što se tiče ovih starih zajednica, odgovaralo je najviše kapitalističkom shvaćanju uči-

[4] Otto Gierke: »Das deutsche Genossenschaftsrecht« (3 knjige), Berlin 1868.-81.; K. Büchler: Allmenden u Conradovu »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«; Ruck: »Schweiz. Verwaltungsrecht«, knj. I. 1934., str. 50. i dalje; Schiff: »Agrarische Gemeinschaften« u Österreichisches Staatswörterbuch, knj. I. g. 1905.; Delpech: Les survivances d'une formne de la propriété collective u II. knjizi Recueil d'études sur les sources du droit en l'honneur de Fr. Gény —; Ängenheister: Allmende u Sacherovom Staatslexikon, Sv. I. g. 1926.

niti od ovlašteničkih prava prostu robu, kojom se slobodno trguje. Čitavo ovo kapitalističko shvaćanje na očitu je štetu siromašnijih slojeva, a jača eksploatatorske slojeve, to znači, na selu slabi ili čak davi malog i srednjeg seljaka, a jača jake seske gazde, i naročito imućne seoske spekulante. To je samo izraz općeg zakona kapitalizma: istisnuti malog proizvađača na korist krupnoga. S ovlašteničkim pravima počelo se, po načelima privatnog prava, slobodno prometati, a ta je »sloboda«, pod uvjetima građansko-kapitalističkog društva, nužno išla u korist imućnima, a na štetu siromašnijih — prvi su sve više stjecali ta ovlaštenička prava, a drugi su ih gubili. I ovdje se provodi proces koncentracije kapitala, koji je tako značajan u buržoaskom društvu.

Kardinalno pitanje je u tim zajednicama: po kojem ključu imaju pojedini članovi zajednice crpsti koristi, koje daje zajednica. Izvorno je u ovim starim zajednicama za ovo bila odlučna samo faktična potreba pojedinog ovlaštenika: svako je tjerao na pašu toliko blaga, koliko ga je imao, sjekao u šumi drvo prema potrebi svog kućanstva i t. d. Prema tome su načelno svi ovlaštenici imali jednaka ovlaštenja, a samo je faktički imućniji seljak, koji je na pr. imao više stoke i t. d., bio kadar da se i više koristi tom zajednicom. Istom i koliko su pojedina uživanja u tim zajednicama postala ograničena, na pr. sječa u šumi, počelo se pokretati u pogledu takovih uživanja pitanje, po kojem će ih ključu uživati pojedini ovlaštenici. To se onda određivalo na razne načine: po ognjištima, po broju duša, veličini zemljišnog posjeda i slično, ili izvjesnim kombiniranjem tih različnih elemenata. Što se jednostranije isticao samo elemenat veličine zemljišnog posjeda, to se više udaljivalo od načela jednakosti. Na taj način se ujedno izvorna osobna zajednica pretvarala u stvarnu zajednicu. Tamo, gdje su se još k tome i ti dijelovi uživanja pretvorili u točno odmjerene veličine, — kojima se može slobodno raspolagati i koji se umanjuju ili uvećavaju nasljedstvom, kupovanjem t. d. — dolazilo je nužno do velikih nesrazmjera u tim pravima uživanja i do formiranja, u samim zajednicama, do velikih i sitnih ovlaštenika, a u samom selu do osoba, koje jesu li koje uopće nisu ovlaštenici tih zajednica. Te zajednice su u takvim slučajevima posve izgubile svoje prvobitno načelno egalitarno značenje — a ta je egalitarnost, uz određene povoljne uvjete, mogla donekle djelovati u pravcu izvjesnog ublaživanja razlika između bogatijih i siromašnijih seljaka — i preobrazile se u buržoaska udruženja, koja načelno pomažu imućnike, zapostavljaju siromašnije, a unose u zajed-

nicu koruptivno spekuliranje ovlašteničkim pravima. Uporedo s ovim oprekama između bogatih i siromašnih posjednika tekla je u razvoju ovih zajednica još dalja opreka između starosjedilaca i došljaka, što je jednako djelovalo u pravcu širenja nejednakosti. Gdje je bilo dosta zemlje, a malo došljaka, oni su bez većih teškoća dolazili do istih prava kao i starosjedioci. U suprotnom slučaju lako je dolazilo do većeg sukoba između ove dvije grupe interesenata. Sukob se onda svršavao raznim rezultatom: ili se došljacima nije uopće ništa priznalo, ili su im se priznala manja, a u naročito povoljnim uvjetima čak i jednaka prava sa starosjediocima.

S formiranjem novih političkih općina javlja se nov problem, odnos tih zajednica prema novim općinama. U prvom redu, da li će nove političke općine prosto preuzeti zemljišta zajednica, ili će one zadržati svoju posebnu egzistenciju, mimo političke općine i pored njih. U prvom slučaju, gdje su ta zemljišta došla u vlasništvo političke općine (tako naročito u Francuskoj, gdje je revolucionarni zakonodavac sva takva zemljišta skupnog uživanja dodijelio političkoj općini, a slično je bilo i u Južnoj Njemačkoj), moglo se uživanje na tom zemljištu temeljiti na samom pripadanju općini, tako da svi općinari budu izjednačeni u uživanju, ali mogao se i iz kruga starih uživalaca tog zemljišta ili njihovih sljednika formirati uži krug općinara, kome je isključivo pridržano to uživanje. Čitavo to pitanje postalo je bespredmetno tamo, gdje je posve pobijedilo privatno pravo i gdje se staro zajedničko zemljište prosto podijelilo među pojedince i dalo kao njihovo individualno vlasništvo (tako na pr. u Pruskoj). Tamo, gdje su od svih starih zajednica formirane posebne jedinice, odvojene od političke općine,[5] javljalo se glavno pitanje, da li će se ta zajednica ustrojiti

[5] Tako naročito jednim dijelom u Švajcarskoj. Švajcarska pruža uopće vrlo zanimljive primjere razvoja tako zvane germanske općine i svenjemački »hvalopojci« te njihove »njemačke« općine moraju često posezati baš za švajcarskim primjerom. Švajcarska je klasična zemlja »almende«. U Švajcarskoj susrećemo tri glavna razvoja: staru realnu općinu apsorbirala je nova politička općina, ili realna općina dalje ostaje kao posebna korporacija, bilo privatnopravna, bilo javnopravna.

I u austrijskoj je poli bivše Austrougarske bio različan razvoj. U mnogim krajevima je tamo prešlo staro općinsko dobro u posjed političke općine, dok je u drugim krajevima to dobro ostalo u uživanju dotadanjih uživalaca u raznim oblicima (kao dobro jednog mjesta, frakcije općine, ili kao posebna udruga — genosenšaft), ili se uopće neuređeno dalje uživalo. Uglavnom se može reći, da su se starosjedioci, a naročito imućniji seljaci, protivili da zajednicu konzumira politička općina, jer su htjeli da ta zemljišta rezerviraju za sebe.

prema osobnom ili stvarnom momentu. U prvom slučaju odlučni su sasvim osobni uvjeti, kao na pr. vlastito kućanstvo ili broj duša, a u drugome strogo stvarna prava, tako naročito veličina individualnog zemljišnog vlasništva. Prvi način odgovara više javnopravnom, a drugi privatnopravnom shvaćanju; prvi tendira načelnoj ravnopravnosti ovlaštenika, a drugi povlači za sobom velike razlike u korist imućnijih; po prvom su ovlaštenička prava načelno neotuđiva (izuzimajući, razumije se, nasljedstvo i diobu), po drugom su ona imovinska prava, kojih raspolaganje je ograničeno samo u izvjesnom pravcu. Ta se razna načela među sobom i kombiniraju. Kad je osobno načelo dosljedno primijenjeno, pa pojedini ovlaštenici nemaju svojih utvrđenih stalnih prava, nego su prava svih ovlaštenika načelno jednaka, ali i pomična prema izvjesnim momentima (kao na pr. prema osnivanju ili ukidanju kućanstva, odnosno većem ili manjem broju duša), onda se svojim unutrašnjim ustrojstvom takva zajednica približila ustrojstvu nove političke općine. Kraj toga može takvo tijelo preuzeti na sebe i izvjestan krug ekonomskih zadaća političke općine. Tako nastaje posebna gospodarska općina kao jedna vrsta specijalne općine, (poput zdravstvene, školske i t. d. općine), koja predstavlja poseban oblik samoupravnog tijela prema shvaćanju građanske države. Tamo gdje su, naprotiv, te posebne, od političke općine odvojene jedinice formirane prema stvarnom momentu, dobili su njihovi članovi točno određene dijelove, koji su fiksirani, kojima oni mogu slobodno raspolagati kao sa svojom imovinom, uz izvjesna veća ili manja ograničenja. Kraj toga je takva jedinica mogla dobiti korporativan značaj, značaj pravnog lica, ali se taj stvarni i privatnopravni elemenat mogao još jače ispoljiti, tako da je nestalo ove korporativnosti, a čitava se zajednica pretvorila u neko suvlasništvo. To onda lako dovodi do potpunog razvrgavanja zajednice i prijelaza njenih nekretnina u samovlasništvo pojedinih bivših zajedničara.

4. Ako prema spomenutim općim razvojnim linijama ovih starih agrarnih zajednica centralne Evrope pogledamo, kako je konačno Zakon od 1894. g. oblikovao naše zemljišne zajednice, najprije ćemo — s obzirom na spomenute dvije glavne razvojne linije — vidjeti, da su s jedne strane zemljišne zajednice strogo odijeljene od političkih općina,[6] a da s druge strane nisu pretvorene u obične suvlasničke zajednice. Zakon daje doduše zemljišnoj zajednici pravnu ličnost, ali s druge strane je javno-

[6] Glavni je razlog bio u tome, što ni teritorij ni općinari novih političkih općina nisu odgovarali teritoriju ni uživaocima ovih zajednica.

pravne i privatnopravne elemente toliko pomiješao, da je zemljišnu zajednicu teško potpuno uvrstiti bilo u korporaciju privatnog ili u korporaciju javnog prava (prema ondašnjem shvaćanju i razlikovanju javnog i privatnog prava, odnosno korporacije javnog i privatnog prava). U ovom drugom pogledu pripadala je zemljišna zajednica među takve pravne institute, u kojima je već u starom pravu bilo teško razlikovati javno i privatno pravo[7]. Tako sam i ja sam još 1921. god., pišući iz prakse knjigu o zemljišnim zajednicama, označivao ih kao privatnopravne korporacije s mnogo primjesa javnog prava, koje se u mnogom približuju gospodarskim općinama,[8] dok sam kasnije u sistemu upravnog prava uvrštavao zemljišne zajednice u poglavlje samoupravnih tijela, kao vrstu specijalne općine, ali sam u toj specijalnoj općini isticao jake privatnopravne elemente, koji je jako deformiraju.

Zakon od 1894. g. izrijekom je dao zemljišnoj zajednici značaj pravnog lica (§ 3. i st. 2. § 26.). Jednom dijelu naših starijih pravnika zadavalo je to pitanje zato toliko glavobolje, što su primjenjivali šablonu udruživanja: societas, gdje su pojedini članovi potpuno zadržali svoju samostalnost i universitas, gdje je nad svim članovima, nezavisno od njih, nastalo posebno pravno lice. Izabere li se jedna ili druga šablona, ne može se doći do ispravnog pravnog pojma zemljišne zajednice. U zemljišnoj zajednici postoje uporedo oba elementa, to jest pored jedinstva zemljišne zajednice kao pravnog lica i samostalna pojedinačna prava njenih ovlaštenika. Ispravno možemo pravno obuhvatiti zemljišnu zajednicu, samo ako istodobno uvažimo i povežemo ta dva elementa. Od različnih pravnih konstrukcija, koje su u ono vrijeme rješavale taj problem, po mom mišljenju, odgovarala je relativno najviše zemljišnoj zajednici teorija genosenšafta, koju je dao Baseler, a u detalje razradio Gierke. No pri tom je osnovna zabluda ovih pisaca, a pogotovu njihovih epigona, što misle da je to neki specifični germanski institut, koga nemaju drugi narodi.[9] Kao značajno za genosenšaft se

[7] O tome moje Upravno pravo knj. I., 1929. g. 92—94. str.

[8] »Zemljišna zajednica«, 88. str.

[9] Nigdje — tvrde oni ne samo krivo, nego i s nevjerojatnim nepoznavanjem i iskrivljavanjem pravog stanja stvari — ne dolazi ovo »jedinstvo i množina u skupnosti« tako do izražaja kao u njemačkopravnom genosenšaftu. U svim drugim zajednicama tobože ili odviše iskače ili se posve gubi individualnost pojedinaca. Samo je Nijemcima uspjelo u genosenšaftu ovo dvoje organski povezati! Naročito su tobože kod slavenskih naroda despotizam (!) i »nesloboda« naroda kočili razvoj korporacije (tako Gross u članku Genossenschaft u Conradovu »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«). Taj germanski romanticizam nije samo zata-

ističe, da je pravni subjekt naprosto čitava cjelokupnost: jednovremeno sama općina kao jedinica i njeni mnogobrojni članovi. Vlasništvo nad imovinom je isto tako skupno, ono pripada jednovremeno općini kao jedinici i pojedinim ovlaštenicima. Svako za sebe je nepotpuno, a oboje zajedno daje puno vlasništvo. To je opet nespojivo sa shvaćanjem, po kome je ili čitavo vlasništvo u idealnim dijelovima podijeljeno samo među pojedine članove zajednice kao suvlasnike ili ono u cijelosti pripada zajednici kao pravnom licu, dok pojedini članovi te zajednice mogu na tom vlasništvu imati samo prava na tuđoj stvari (jura in re aliena). Uostalom istu tu stvar susrećemo i u hrvatskoj kućnoj zadruzi prema Zakonu od 1889. g.[10]

5. Što se tiče osnovnog pitanja zemljišnih zajednica, t. j. pitanja ovlašteničkih prava, značajno je za Zakon od 1894. g. i Naputak za uređenje od 1897. g. da su ona načela, koja je zakonodavac smatrao historijski opravdanim razvojem u urbarskoj zemljišnoj zajednici, protegnuta i na ostala dva tipa zemljišnih zajednica: na krajiške i na one, koje su već postojale prije razrješenja feudalnih odnosa. Uistinu bi sa samog historijskorazvojnog gledišta bilo mnogo opravdanije, da se kodifikacija od 1894. i 1897. god. — uz nužne promjene, koje odgo-

---

jivao, da su genosenšafti općenito značajni za tadašnju fazu društvenog razvoja, nego je i iskrivljivao rimsku universitas, da bi jače podcrtao osobine te navodno čisto germanske ustanove (što su uostalom i pravilno kritizirali i sami neki njemački romanisti). Nema ni sumnje, da su i neke, mnogo hvaljene, osobine genosenšafta (a isto važi i za slične agrarne zajednice drugih evropskih naroda) produkt feudalnog društva. Konačno predstavljaju genosenšafti primitivni oblik pravnog lica. U njima nije ni historijski moglo doći do pune koncepcije pravnog lica, do koje nije ni došlo u rimskom pravu. To je bilo tek djelo buržoaskog društva u vezi s potrebama i razvojem kapitalizma.

[10] O tome moj članak »Pravna konstrukcija hrvatske kućne zadruge« u Arhivu za pravne i društvene nauke, Beograd 1938.

U svojoj analizi germanske marke, koja obuhvaća više općina, iznosi Gierke (Das deutsche Genossenschaftsrecht, II. knjiga, str. 339. i dalje), da, ako je točno, u genosenšaftu nisu jedinstvo i množina pojmovne razlike, to mora i ovakva zajednica općina (marka) biti jednovremeno zajednica općina kao i zajednica pojedinih članova marke. I u tom pitanju susrećemo istu situaciju u našim starim župama, koje su obuhvaćale nekoliko općina, a vidno se to održalo do naših dana u plemenitoj općini Turopolje. Ta općina obuhvaća 22 sučije, no općina ima svoj posebni krug ovlaštenika i posebnu imovinu, odvojenu od ovlaštenika i imovine pojedine sučije. Ako se tu pitamo, da li je općina Turopolje zajedinica pojedinih članova ili zajednica članova — zajednica sučija, možemo samo odgovoriti, da je ona jedno i drugo (ima na pr. s jedne strane poseban krug ovlaštenika turopoljske općine, odvojenih od ovlaštenika sučija, dok se s druge strane zastupstvo općine turopoljske bira po pojedinim sučijama, a ne neposredno po ovlaštenicima općine).

varaju potrebama vremena — nadovezala na ove ostatke stare općine, a ne na urbarsku zemljišnu zajednicu posve deformiranu feudalnim odnosima. To bi i više odgovaralo demokratskom načelu jednakosti i seljačkom pravu, a otežavalo spekulacije i trgovanje ovlašteničkim pravima i davanje veće vlasti u zemljišnoj zajednici imućnijim i spekulativnim slojevima. Ali buržoaskom shvaćanju bila je mnogo bliža baš ta urbarska zemljišna zajednica, nastala segregacijom od bivšeg vlastelinskog zemljišta. To se odcjepljenje bivšim vlastelinskim podložnicima odmjeravalo prema njihovoj selišnoj zemlji.[11] Očigledno za pravno tretiranje ovlašteničkog prava u samoj urbarskoj zemljišnoj zajednici nije stari selišni posjed morao neophodno zadržati ono načelno veliko značenje, kako ga je imao u feudalno doba. Zato, što se odcjepljavanje od vlastelinskog zemljišta vrši prema selišnom posjedu njegovih bivših podanika, ne moraju se i interni odnosi ovlaštenika urbarske zemljišne zajednice prosuđivati prema istom tom selišnom posjedu. No propisi od 1894. i 1897. god. baš su to učinili, i to većom odlučnošću nego je to činila ranija praksa i nego je odgovaralo ranijem pravnom shvaćanju. Osnovno je bilo pravno pitanje, da li će ovlašteničko pravo u zemljišnoj zajednici biti lično pravo ili će dobiti značaj pripadnosti neke glavne stvari, tako zvane ovlaštene nekretnine, čiji udes slijedi dotle, dok po odredbi vlasnika ili kakvim drugim naročitim događajem ne bude napose rastavljena od te glavne stvari. Zakon od 1894. g. rješava to u prilog pripadnosti. Prije toga bilo je to pitanje sporno, iako je neposredno prije donošenja tog zakona već prevladalo mišljenje, da ovlašteničko pravo u urbarskoj zemljišnoj zajednici ima značaj pripadnosti selišnog posjeda. Spor je bio razumljiv. Prema feudalnom sustavu prije 1848. god. uživanja kmetova-seljaka u vlastelinskim šumama i pašnjacima bila su nerazdruživo povezana s odnosnim selištem seljaka-kmeta. No čim je razbijen taj sustav, morala je biti pokolebana i ta načelna veza.[12]

---

[11] To je bila glavna zemlja, koju je uživao seljak-kmet. Zove se selište ili sesija, a u starijim hrvatskim urbarima selo (dok se za današnje naše selo upotrebljava izraz vas, ves ili vasnica). Čitavu izmjeru zemlje imaju samo seljaci-kmetovi (ili njihove zadruge) sa čitavim selištem, a oni, koji imaju polovinu, četvrtinu ili osminu selišta, imaju prema tome i manje zemlje. Pojedinci, koji imaju manje od osmine selišta ili samo kuću bez drugog zemljišta, oni su željiri (stanari, hižari).

[12] Tako u jednom članku u Mjesečniku Pravničkog društva 1878. g., 135. str. brani Predoević mišljenje, da su pri segregaciji urbarijalna selišta služila samo za mjerilo, u kojoj će se veličini odmjeriti šumska i pašnjačka uživanja, a nipošto toga radi, da bude ovo pravo skopčano s urbarskim selištem. I zato on zaključuje, da se samim kupom urbarskog

Zakon od 1894. god. postavlja za urbarske zemljišne zajednice načelo da je u njima ovlašteničko pravo spojeno sa selišnim posjedom (no ovlaštenicima se dopušta, da uz pristanak zemljišne zajednice spoje ovlašteničko pravo i sa samom kućom i kućištem ovlaštenikovim isključivši ostali njegov posjed). Za osnovnu strukturu zemljišne zajednice to ima načelno značenje, — nije tu osobna, nego stvarna zajednica. To je onda načelo zakon od 1894. god. prenio i na druge vrste zemljišnih zajednica: u krajiškim zemljišnim zajednicama spojio je ovlašteničko pravo s vlasništvom nastanjene kuće, koja leži u opsegu dotične katastralne općine (opet iz historijskog razloga, jer se sav sustav Vojne krajine temeljio na kućama, kućnim brojevima, po kojima su se uzimali vojnici), a u plemićkim zemljišnim zajednicama s vlasništvom dvornog mjesta (gdje je bio podignut plemićki dvor). Kod ostalih starih zemljišnih zajednica (općina), koje su bile već u doba prije razrješenja feudalnih odnosa, spajalo se ovlašteničko pravo, u postupku o uređenju zemljišne zajednice, ili po primjeru plemićke zemljišne zajednice s kućnim zemljištem ili po primjeru urbarske zemljišne zajednice sa selišnim zemljištem (više ovo drugo nego prvo).

No u tome još ne bi bila najzlokobnija strana propisa iz 1894. i 1897. god. Najzlokobnije je načelo, da se svakom ovlašteniku odmjerava njegovo ovlašteničko pravo u zemljišnoj zajednici točno »u alikvotnom dijelu, t. j. obzirom na cjelokupno zemljište«, tako da ukupni broj ovlašteničkih prava u

---

selišta još ne kupuju i ova ovlašteničke prava, nego da se to mora izrijekom ugovoriti. Na istom stajalištu stoji i jedno službeno rješenje (Mjesečnik iste god. 178. str.). Isto stajalište zauzima u posebnom članku i D. Milanković (Mjesečnik 1879. god., 122. str. i dalje) de lege lata, dok de lege ferenda drži, da bi bilo potrebno spojiti urbarsko selište s pašnjačkim i šumskim uživanjima. U istom smislu donosi i 1884. god. podžupanija u Vukovaru odluku u konkretnom sporu, gdje izrijekom ističe, da »nije drvarija, pašnjak ili trsnik nakon provedene segregacije sastavni i nerazdjeljivi dio urbarskog selišta, kao što je prije 1848. god. bio, nego posebno od selišta posve odijeljeno privatno vlasništvo; pa se pukom prodajom selišta ne ima samo po sebi razumjeti, da su i prava na drvariju i t. d. također prodana..«. No ovu odluku ukinula je zemaljska vlada, odio za unutarnje poslove 1886. god., a pri tom je istaknuto, da je »ovlaštenje u zajedničkim šumama bivših urbarskih općina vezano na posjed selišne nekretnine, i to zato, jer je odnosno pravo prije segregacije bilo vezano na urbarsko selište; segregacijom nastalo je pak samo gospodarstveno razdjeljenje, nimalo pak kvalitativne promjene prava« (Mjesečnik 1886. god. 501. str.). Čini se, da je nakon tog rješenja ovo stajalište potpuno pobijedilo i istislo suprotno. U istom je onda smislu doneseno i rješenje Stola sedmorice 1892. god. (Mjesečnik 1892. god. 431. str.).

zemljišnoj zajednici ostaje fiksan i nepromjenljiv i da se prema tome dijelu pojedinog ovlaštenika prosuđuju sva njegova prava i dužnosti u zemljišnoj zajednici. To je bio, ako se gleda s pravnog gledišta, proboj rimskopravne šablone suvlasništva u staru općinu, koja se osnivala u načelu na egalitarnom i osobnom momentu, da svi članovi imaju načelno jednaka ovlaštenja i da su ovlaštenička prava pomična prema broju ovlaštenika gospodarstva, a ako se promatra s društveno-ekonomskog gledišta, bio je to proboj buržoasko-kapitalističkog shvaćanja. Buržoasko-kapitalističkom shvaćanju odlično je poslužila rimskopravna šablona. Polazeći sa stajališta, da su u segregaciji dobili bivši podanici šume i pašnjake točno prema svojim selištima, daje im zakon od god. 1894. i razmjer njihovih ovlašteničkih prava u zemljišnoj zajednici točno prema ovim selištima. Za selišni posjed, koji je razdijeljen nakon provedene segregacije, dobivaju vlasnici pojedinih dijelova ovog posjeda ovlašteničko pravo u zemljišnoj zajednici u onom istom razmjeru, kako je i podijeljeno ono staro selište. Budući da su već prilikom segregacije ova selišta bila vrlo različne veličine (čitavo selište, ¾, ½ ¼, a i 1/8), a iza segregacije se te razlike još povećale diobama, nasljedstvom, kupovanjem i t. d., u urbarskim je zemljišnim zajednicama došlo do velikih razlika u ovlašteničkim pravima pojedinih ovlaštenika.

Kako smo već istaknuli, nikako nije bilo nužno ovlašteničko pravo u urbarskoj zemljišnoj zajednici tako usko povezati sa starim kmetskim selišnim posjedom. I u samo feudalno doba šumsko i pašnjačko uživanje seljaka-kmetova u vlastelinskim šumama i pašnjacima nije se strogo upravljalo prema veličini selišnog posjeda tih seljaka, nego prema njihovim potrebama. Nije načelno seljak sa većim selištem imao veća, a onaj s manjim selištem manja prava uživanja na vlastelinskom zemljištu, nego je samo faktički imućniji seljak s većim selišnim posjedom (na primjer, jer je imao više stoke) mogao bolje iskorišćivati ta uživanja nego siromašniji s manjim selišnim posjedom. Tih pašnjaka i šuma bilo je onda redovno dovoljno, a bilo je i u samom interesu vlastelina da osigura podložnicima te užitke, da bi mu oni mogli izvršavati razne službe i daće, lične i sa blagom. Tek kasnije mogla se uopće veličina prava uživanja početi dovoditi u vezu s veličinom selišta ovih uživalaca, tako da bi posjedniku većeg selišta pripadalo veće, a posjedniku manjeg selišta manje pravo. U doba, kad su doneseni propisi segregacije vlastelinskih šuma i pašnjaka, nije nipošto taj razvoj već bio svršen, niti se razvilo, a ni moglo razviti, načelo,

da šumska i pašnjačka uživanja pripadaju točno prema veličini selišta. Najviše bi se moglo kazati, da se u to doba već javila izvjesna tendencija u tom razvoju (i to većma pri drvariji nego pri ispaši), koja je bila negdje jača, a negdje slabija. Ali, općeno uzevši, taj razvoj nije bio ni nalik takav, da bi se morao onako kruto uzakoniti, kako je to učinio zakon od 1894. god.

Sve to ne zaključujemo samo iz historijskog studija ranijeg stanja, nego i iz faktičnog stanja, kako su se još donedavno ta uživanja vršila u urbarskim zemljišnim zajednicama. Vrlo je raširen običaj u zemljišnim zajednicama, koji je obično i propisan u pravilniku (statutu) zemljišne zajednice, da se građevno drvo daje u slučajevima naročite potrebe (požara i slično) bez obzira na veličinu ovlašteničkog prava. Pašnjačka uživanja, kao i razna šumska uzgredna uživanja i slično, uživaju se redovno bez obzira na veličinu ovlašteničkog prava (no često se za to plaćaju posebne pristojbe). Odmjeravanje ovlašteničkih prava u točno određenim udjelima (alikvotnim dijelovima), po kojima bi imali ovlaštenici crpsti sve koristi iz zemljišne zajednice, razvilo se u prvom redu odozgo putem propisa, a ne naravnim razvojem. Odatle dolazi i ta pojava — koju često primjećujemo u seljačkom pravu (na pr. u našim kućnim zadrugama) — da faktično stanje nije u skladu s propisima. Tako se u urbarskim zemljišnim zajednicama, nasuprot načelnim propisima zakona, mnoga uživanja nisu upravljala prema razmjeru ovlašteničkih prava. A s druge strane je ovo zakonsko načelo najviše primijenjeno baš u uživanju onih koristi, gdje je postojao veći nadzor ili utjecaj državne ili općinske vlasti, kao kod diobe ogrjevnog drveta, novčanih glavnica, i osobito kod diobe nekretnina zemljišne zajednice. Prema zakonu bi u skupštini ovlaštenika zemljišne zajednice, toga glavnog i najvažnijeg organa zemljišne zajednice, imao svaki ovlaštenik pravo glasa točno prema veličini svoga ovlašteničkog prava (zakon je to samo time ograničio, da nijedan ovlaštenik ne može imati više od $^2/_3$ glasova). To se već i sa samog praktičnog, tehničkog gledišta teško izvršivalo kraj velike raznolikosti ovlašteničkih prava u urbarskim zemljišnim zajednicama — za zbrajanje tih raznolikih razlomaka traži se prava matematička vještina. Tako su neke zemljišne zajednice to korigirale na taj način, da su uzele određeni poprečni ključ za izvjesne veličine ovlašteničkih prava, a neke su štoviše odmjerale svakom ovlašteniku po jedan glas bez obzira na veličinu njegova ovlašteničkog prava.

Ovo odmjeravanje ovlašteničkog prava u točno određenim dijelovima, slično suvlasničkim dijelovima u suvlasničkoj zajednici, prenijela je onda pravna kodifikacija zemljišnih zajednica i na ostala dva historijska tipa zemljišnih zajednica. Ali kod urbarske zemljišne zajednice, bar što se toga tiče, data je čvrsta osnova: bila su to ona selišta, koja je utvrdila segregacija i prema kojima je formalno i odcijepljeno vlastelinsko zemljište. Takve čvrste osnove nema kod ostalih historijskih tipova zemljišnih zajednica, i zavisi više od slučajnih prilika, s koje će se polazne točke utvrditi ovi udjeli, a njihov se ukupni broj onda unapredak više ne može mijenjati. Kod plemićkih zemljišnih zajednica uzimala su se kao mjerodavna dvorna mjesta, kako su unesena u gruntovnicu prilikom prvog sastava gruntovnice. Svakom takvom plemićkom dvornom mjestu dodjeljivalo se po jedno ovlašteničko pravo. Više pravnih sljednika tako utvrđenog ovlaštenika mora onda između sebe podijeliti to ovlaštenje. Do sastava gruntovnice svi ovlaštenici plemićkih zemljišnih zajednica imaju jednaka prava. Nakon sastava gruntovnice ta se jednakost posve samovoljno ruši. Još je veća nepravda bila u onoj vrsti starih zemljišnih zajednica, gdje su se za osnovu ovlašteničkih prava uzela urbarska selišta. Ta urbarska selišta nisu bila ni od kakvog utjecaja na prava uživanja u ovoj vrsti zemljišnih zajednica, a prema njima se sada odjedamput počela određivati veličina ovlašteničkih prava.[13]

No kako je teška ta nepravda, vidi se najočevidnije na krajiškim zemljišnim zajednicama. Pravilna bi bila za krajiške zemljišne zajednice — i s gledišta samog historijskog razvitka — strogo osobna ovlašteničkа prava, kojih bi ukupni broj bio neodređen i gibljiv prema broju ovlaštenika (kao što je to na pr. u kućnoj zadruzi, dok ona postoji). No kodifikacija iz 1894. i 1897. god. prosto je prešla preko te posebne prirode krajiške zemljišne zajednice, pa je i na nju primijenila kalup urbarske

[13] Sam zakon donio je doduše (§ 12.) elastičniju odredbu, prema kojoj se »opstanak i razmjerje ovlašteništva«, gdje nema posebnih zakonskih odredaba, može odrediti i po »pravnim običajima« kao i »po faktičnom posjedu ovlašteništva za posljednjih pet godina«. Taj se propis mogao baš primijeniti pri ovim starim zemljišnim zajednicama, i tako nastaviti onu praksu, koja je i ranije bila u ovim zajednicama (pomična i načelno egalitarna prava). Praksa uređenja zemljišnih zajednica međutim nije u tom pravcu primijenila ovu zakonsku odredbu. Ovdje, kao i u nekim drugim pitanjima uređenja zemljišne zajednice, velika je pogreška Naputka za uređenje zemljišnih zajednica od 1897. god., što je odviše šablonizirao čitav problem uređivanja zemljišnih zajednica, te nije dovoljno individualizirao i razradio izvjesne elastičnije odredbe zakona.

zemljišne zajednice.[14] Ovlašteni krajiške zemljišne zajednice dobili su u povodu zakonskog uređenja pojedine zemljišne zajednice jednake dijelove i tako su uneseni u popis ovlaštenika. Odlučivalo je vlasništvo kuće. Vlasnik svake kuće (dim) na području zemljišne zajednice načelno je dobio jednako veliko ovlašteničko pravo, bez obzira na to, da li ima uz kuću veći ili manji selišni posjed. No dopuštalo se, da se kućnim zadrugama s više porodica dodijele ovlašteničke prava prema broju porodica. Ta posljednja odredba, sama u sebi, bila je socijalna i pravedna. Tako je jednakost ovlaštenika u momentu uređenja pojedine zemljišne zajednice načelno ostvarena u krajiškim zemljišnim zajednicama. I u tome je pogledu bila ogromna razlika prema urbarskoj zemljišnoj zajednici s njenih velikim razlikama u veličinama ovlašteničkih prava. Ali sada je počelo zlokobno djelovanje načela točno utvrđenih dijelova. Sastavom temeljne knjige (popis ovlaštenika) krajiške zemljišne zajednice ukupni je broj ovlašteničkih prava točno utvrđen, te se ubuduće nije mogao više povećavati. Nakon sastava temeljne knjige krajiške zemljišne zajednice mogli su svi pravni sljednici isprva unesenog ovlaštenika (po nasljedstvu, diobi, kupovanju i t. d.) zajedno dobiti samo onoliko ovlašteničkog prava, koliko ga je imao i taj njihov prednik. Na taj način nastaju u krajiškoj zemljišnoj zajednici nakon sastava temeljne knjige nejednakosti u ovlašteničkim pravima pojedinih nasljednika, (u jednoj kući ima više, u drugoj manje nasljednika, jedan prodaje, a drugi prikupljuje ovlašteničko pravo i t. d.). Koji će biti ukupni broj ovlašteničkih prava u pojedinoj krajiškoj zemljišnoj zajednici, zavisilo je od toga, u kome se momentu pojedina zemljišna zajednica uređivala. Zamislimo na pr. dvije idealno jednake zemljišne zajednice, koje bi trebalo da imaju jednaki broj ovlašteničkih prava. Ako je na pr. jedna od njih uređena 20 godina kasnije, ona će imati posve drugačiji ukupni broj ovlašteničkih prava. Do momenta zakonskog uređenja krajiške zemljišne zajednice načelno su u njoj svi ovla-

[14] Zakon o kućnim zadrugama od 1889. god. odredio je, da se u diobi zadruge nekretnine urbarskih zadruga dijele po lozama, kojih su predstavnici bili na životu 1. I. 1837. (jer da je otada urbarcima priznato pravo na uživanje). Ali taj zakon nije bar ovu nepravednu, antisocijalnu i načelima zadružnog prava sasvim oprečnu odredbu prenio i na krajiške kućne zadruge, nego je tamo ostavio diobu po glavama (dušama), koja je i u skladu s načelima zadružnog prava. Učinivši grubu pogrešku pri urbarskim zadrugama, taj zakon nije bar to proširio i na krajišku zadrugu. — Uistinu bi odgovaralo pravom zadružnom pravu ili pravu zemljišne zajednice, da se i na urbarske zadruge i zemljišne zajednice proteglo načelo jednakosti krajiških zadruga i zajednica.

štenici bili ravnopravni, a iza toga su nastale među njima veće razlike, a seoskim špekulantima omogućeno je u punom opsegu prikupljanje ovlaštenič kih prava.[15] Uređenje krajiške zemljišne zajednice, koje je trebalo da uvede među ovlaštenicima red i pravdu, unijelo je nered i nepravdu.

Utvrđivanje ovlaštenika u krajiškim zemljišnim zajednicama u nekim točkama donekle se razlikuje od utvrđivanja pravoužitnika u krajiškim imovnim općinama. Dok se pri utvrđivanju ovlaštenič kog prava u krajiškoj zemljišnoj zajednici gleda samo na kuću bez obzira na selišni posjed, to se pri utvrđivanju pravoužitničkog prava u krajiškoj imovnoj općini (pri sastavu t. zv. pravoužitničkog katastra) gleda na čitav selišni posjed odnosnog pravoužitnika. Veličina čitavog selišta iznosila je u hrvatskim imovnim općinama 24, a u slavonskim 34 jutra, a dio selišta razmjerno manje. Prema ovom selišnom posjedu dodijeljeno je pojedinim krajiškim obiteljima jedno cijelo, tri četvrtine, dvije četvrtine i jedna četvrtina pravoužitničkih prava, a pri tome su jedno cijelo i jedna četvrtina pravoužitničkog prava najveća odnosno najmanja mjera, tako da se i za posjed veći od jednog selišta dobiva samo jedno cijelo pravoužitničko pravo, a jednako i za manji selišni posjed od jedne četvrtine selišta opet samo jedna četvrtina pravoužitničkog prava. Druga je bitna razlika, da se kod krajiških zemljišnih zajednica mogu uzeti kao ovlašteni ci i nekrajišnici (ili lica, kojih preci nisu vršili krajiške dužnosti), — iako uz nešto teže uvjete nego krajišnici odnosno njihovi potomci,[16] dok se kod sastava pravoužit-

[15] Prema § 13. Zakona može se razmjer ovlašteništ va pri uređenju zemljišne zajednice urediti i mimo zakonskih propisa prema sporazumu ovlaštenika, ako u tom pogledu »postoji potpuni sporazum svih ovlaštenika«. Ta odredba omogućuje, da se pojedina krajiška zemljišna zajednica uredi prema pomičnim ovlaštenič kim pravima (na pr. prema stvarnim ognjištima). No tako uređene krajiške zemljišne zajednice mogle su se kod nas na prste izbrojati, jer je za to bio potreban takav službenik, koji će znati odustati od šablone, i svijesni ovlaštenici, među kojima nema nijednog, koji bi tražio zakonsko uređenje.

[16] Pri sastavljanju popisa ovlaštenika u postupku uređenja zemljišne zajednice uzima se kao ovlašteni k zemljišne zajednice svaki vlasnik nastanjene kuće, koja leži na području odnosne zemljišne zajednice (porezne općine), koliko potječe iz koje od dviju vrsta krajiških obitelji (koja je do 8. VI. 1871. živjela u zadružnoj vezi ili koja nije doduše sačinjavala pravu krajišku zadrugu, ali je ipak u pogledu davanja vojnika svojedobno ispunjavala krajiške dužnosti i obaveze). U tome se slučaju nije gledalo, da li je ta kuća sagrađena prije ili iza 8. VI. 1871. i da li je pripadala među ovlaštene krajiške kuće. Naprotiv, kad se radi o nekrajišniku-doseljeniku, onda takav vlasnik može na osnovu svoje kuće doći do stvarnog ovlaštenič kog prava u zemljišnoj zajednici samo, ako je ta kuća već bila ovlaštena prije 8. VI. 1871. (znači ako je bila u vlasništvu koje

ničkog katastra krajiške imovne općine mogli kao pravoužitnici uvrstiti samo bivši krajišnici odnosno njihovi potomci, a nikako nekrajišnici-doseljenici. I dalje, u krajiškim imovnim općinama ne može krajišnik ni nakon sastava pravoužitničkog katastra doći do pravoužitničkog prava. Uživanje iz krajiških imovnih općina htjelo se tako rezervirati samo potomcima bivših krajiških obitelji. Ako na pr. krajišnik proda svoje »obligatno zemljište« nekrajišniku, gubi doduše za svoju osobu pravoužitničko pravo, ali to pravo ne može steći ni kupac-nekrajišnik. Pravoužitničko pravo ostalo je u takvom slučaju vakantno dotle, dok to zemljište nije došlo opet u ruke kojeg krajišnika. Prema tome su se za pravoužitničko pravo tražila dva uvjeta: stvarni — posjed zemljišta, i osobni — krajišnik odnosno potomak krajiške obitelji.[17] No najzlokobnije načelo, načelo zatvaranja ovlašteničkih prava, postojalo je načelno i u krajiškim imovnim općinama. Pri sastavu pravoužitničkog katastra utvrđeni broj pravoužitničkih prava nije se više smio povećavati. Kad se na pr. izvršila zadružna dioba, pojedine diobne grane mogle su dobiti ukupno samo onoliko pravoužitničkih prava, koliko ga je imala njihova matična zadruga.[18] Spekulativno kupovanje ili gomilanje pravoužitničkih prava, u upoređenju s takvim gomilanjem u zemljišnoj zajednici, bilo je ograničeno u krajiškoj imovnoj općini (pored drugoga i time, što se pravoužitničko pravo nije moglo samo za sebe otuđivati).

---

krajiške obitelji). Ako je međutim nekrajišnik-doseljenik (koji nije imao tako kvalificirane kuće) u vrijeme zakonskog uređenja zemljišne zajednice bio u nepreporučnom faktičnom uživanju skupnih užitaka zemljišne zajednice, onda mu se i dalje dopuštalo takvo uživanje, ali samo za njegovu osobu (tako zvano osobno ovlašteničko pravo).

[17] Slični osobni momenat odredio je Zakon o zemljišnim zajednicama (§ 19.) za one plemićke zemljišne zajednice, »u kojima se po postojećem neprekinutom pravnom običaju za ovlašteništvo zahtijevala posebna stališka pripadnost«, ovlastivši takve plemićke zemljišne zajednice, da odrede pravilnikom (statutom), »da ubuduće svaki, na kojega prijeđe ovlašteništvo inim načinom negoli putem baštinstva ili zadružne diobe ovlaštenoga zemljišta, ima podati dokaz o takvoj stališkoj osobnoj sposobnosti, ako želi vršiti ovlašteništvo«. Bila je to i za ono doba sasvim reakcionarna odredba, koja se slabo izvršila (u svemu u dvije zemljišne zajednice — naročito nije važila ova odredba u najvećoj plemićkoj zemljišnoj zajednici, Općini turopoljskoj). Već nakon donošenja Ustava stare Jugoslavije 1921. god. treba smatrati, da je taj propis ukinut.

[18] U pojedinostima ipak pravoužitnički katastar imovne općine nije bio tako negibljiv kao temeljna knjiga zemljišne zajednice, pa je moglo dolaziti i do novih uvrštenja (kao kod doseljenika iz drugih imovnih općina), a omogućavala se i revizija katastra.

6. Ovlašteničko pravo u zemljišnim zajednicama postalo je u načelu imovinsko pravo, kojim može ovlaštenik, u okviru propisa zakona i pravilnika pojedine zemljišne zajednice, slobodno raspolagati. Zakon je tu još dalje otišao od dotadašnje prakse odredivši, da se ovlašteničko pravo može i samo za sebe otuđivati. U duhu buržoasko-kapitalističkog shvaćanja dobiva ovlašteničko pravo značaj robe, koja se slobodno prodaje i može gomilati. Ali ako dođe do takve prodaje imaju zemljišna zajednica i pojedini ovlašteničari pravo prvokupa, t. j. da prvi kupe (i to najprije rođaci po blizini srodstva, onda međaši, napokon suseljani). Zakon tu uvodi jedno pravo iz našeg starijeg prava (ovo pravo sadržava naročito Crnogorski imovinski zakonik, koji je izradio Bogišić, a čini se da se naš zakonodavac i koristio odredbama tog zakona), ali je time mogao samo u izvjesnoj mjeri ograničiti spekulativno gomilanje ovlašteničkih prava. Specijalni Zakon o Općini turopoljskoj riješio je relativno bolje čitavo ovo pitanje, odredivši da se ovlašteničko pravo ne može uopće samo za sebe otuđivati, a da Općini turopoljskoj pripada pravo prvokupa, kad se prodaje ovlašteničko pravo zajedno s dvornim mjestom.[19] Bolja je zakonska odredba, prema kojoj se ovlašteničko pravo za sebe ne može uzeti pod ovrhu, niti — bilo i pristankom samog ovlaštenika — gruntovno opteretiti (hipoteka, doživotna uživanja). Ovo odstupanje od općih načela imovinskog prava odgovaralo je prirodi zemljišne zajednice i ovlašteničkog prava kao i potrebama ovlaštenika.

Slobodno raspolaganje ovlašteničkim pravom ponešto je ograničeno i pristupninom (statutovinom). Zakon je naime ovlastio zemljišnu zajednicu, da može svojim pravilnikom propisati, da je svaki onaj, koji stječe ovlašteničko pravo na drugi način negoli nasljedstvom ili diobom (bilo zadružnom diobom ili razvrgavanjem suvlasničke zajednice) dužan zemljišnoj zajednici platiti napose odmjerenu pristupninu. Lice, koje ne plati dužnu pristupninu, ne gubi doduše time svoje ovlašteničko pravo, ali ga ne može izvršavati, — ono samo miruje dotle dok ne bude plaćena pristupnina. Da su se ovi propisi o pristupnini u praksi oštro primijenili u pravcu sprečavanja ili otežavanja špekulacije i gomilanja ovlašteničkih prava i da se određivala visoka pristupnina pri stjecanju većih ovlašteničkih prava ili

[19] Pravilnici Općine turopoljske i njezinih sučija zabranjivali su i cijepanje ovlašteničkog prava zajedno s ovlaštenim dvornim mjestom, izuzimajući slučaj nasljedstva ili diobe. S djelomičnim otuđenjem dvornoga mjesta ne otuđuje se ovlašteničko pravo, već ono ostaje nedjeljivo s preostalim dijelom dvornog mjesta.

pri gomilanju tih prava, mogli su oni uroditi dobrim plodom. No ta se pristupnina određivala u praksi s posve drugog gledišta.[20]

Dalje je ograničenje u slobodnom raspolaganju ovlašteničkim pravom bilo u tome, što su zemljišne zajednice ovlaštene da odrede svojim pravilnikom, da se ovlašteničko pravo ne može cijepati (umanjivati) ispod određene količine (na pr. jedne šesnaestine u urbarskoj zemljišnoj zajednici). Ali ta je odredba praktički uperena baš protiv malih, siromašnih ovlaštenika. Bilo je naročito teško i antisocijalno primjenjivati tu zabranu cijepanja, kad je do cijepanja dolazilo nasljedstvom, zadružnom diobom ili razvrgavanjem suvlasništva. I antisocijalno je i protivi se narodnom shvaćanju, da bi se u takvim slučajevima samo nekim osobama pomagalo da dobiju ovlašteničko pravo, a druge bi ostale bez takva prava.[21] Svakako je značajno, da zakonodavac želi spriječiti sitna ovlaštenička prava, a da s druge strane ne izdaje slične odredbe protiv gomilanja većeg broja ovlašteničkih prava u istim rukama. A baš bi takve odredbe odgovarale pravoj prirodi zemljišne zajednice.

Zakon o zemljišnim zajednicama zabranjuje, da pojedinac ili više njih zajedno traže izlučenje svojih dijelova. Jednako ne može ni obična većina zaključiti diobu zemljišne zajednice, to jest prijelaz njenih nekretnina u individualno vlasništvo ovlaštenika. Za diobu, ma i djelomičnu, tražio je Zakon o uređenju zemljišnih zajednica zaključak većine od $^2/_3$ glasova svih ovlaštenika (to se i ovdje računalo prema veličini ovlašteničkih prava, a ne prema ovlaštenicima). No zakon je prepustio ze-

[20] Najvećma su se zemljišne zajednice pridržavale vladina obrasca pravilnika, koji postavlja tri mjerila: 1. novi stjecalac je već bio ovlaštenik u istoj zemljišnoj zajednici; 2. on to doduše nije bio, ali je pripadnik iste upravne općine, u kojoj leži zemljišna zajednica; 3. on nije ni jedno ni drugo. U prvom se slučaju ne plaća nikakva ili niska pristupnina, u drugom nešto veća, a u trećem najveća. U krajiškim zemljišnim zajednicama se uz ovo obično uzimao obzir i na to, da li je takav stjecalac potomak koje krajiške obitelji. Pristupnina služi ovdje zatvaranju starog kruga ovlaštenika od došljaka, bez obzira kakvi su ti došljaci, a ne zaštićuje manja stjecanja ovlašteničkih prava pred većim stjecanjem odnosno njihovim gomilanjem.

[21] Ovakve privilegije ostaci su feudalnog doba, te ih jasno uočujemo u onim nasljednim redovima reakcionarnih evropskih država, koje pri nasljedstvu zemljišta forsiraju, da zemlja ostane što više u rukama jednog posjednika. Na taj način je na pr. junkerska Pruska htjela osigurati moć i vlast jakom sloju junkera. A Hitlerov zakon o nasljedstvu od 1935. god. stvarno je samo proširio taj junkerski nasljedni red na seljaštvo. Veći seljački posjednici imali su, po tome planu, odigrati odgovarajuću ulogu pruskih junkera.

mljišnim zajednicama, da pravilnikom odrede, da njihove nekretnine nisu djeljive za određeno vrijeme.[22] Naročito odlučan bio je ovdje Zakon Turopoljske općine, po kome su nekretnine ove općine, kao i njenih sučija, nedjeljive, pa se ne mogu »ni zaključkom ovlaštenika razdijeliti među pojedine ovlaštenike« (isto važi i za nabavljeno novo zemljište). Pri krajiškoj imovnoj općini nije se ni predviđala ni izvršivala individualna dioba nekretnina. U vrijeme stare Jugoslavije Zakonom od 30. XII. 1930. izmijenjene su neke odredbe zakona od 1894. god. o diobi u pravcu forsiranja diobe poljoprivrednog zemljišta (to je i jedina zakonska izmjena u Zakonu od 1894. god., koju je izvršila stara Jugoslavija).[23]

Ako ogledamo diobu zemljišne zajednice s gledišta pojedinih ovlaštenika, to s obzirom na ono, što je razloženo u 5. toč., u onim zemljišnim zajednicama, gdje postoje veće razlike u veličinama pojedinih ovlaštenićkih prava (čest slučaj u urbarskoj zemljišnoj zajednici), obično je dioba korisna za ovlaštenike s većim ovlaštenićkim pravima (naročito za spekulante, koji su zgrnuli veći broj ovlaštenićkih prava, a ne mogu se njima pravo ni koristiti, dok postoji zajednica), a štetna za one sa

[22] Ovo je pitanje već imalo u urbarskim zemljišnim zajednicama svoj čitav historijat. Do Zakona od 1894. god. pravila se pri urbarskim zemljišnim zajednicama (općinama) u pogledu djeljivosti nekretnina bitna razlika između zemljišta dobivenog segregacijom uime šumske pripadnosti od zemljišta dobivenog uime pašnjačke pripadnosti. Dok u prvom slučaju dioba uopće nije bila dopustiva, u drugom slučaju je već po Zak. čl. VI. od 1836. god. bilo moguće, da se svakom ovlašteniku, kad to većina seljaka zaključi, izluči njegova pašnjačka pripadnost. Još dalje je pošao Zak. čl. V. od 1870. god., po kome nije samo svaki ovlaštenik mogao tražiti izlučenje i odcjepljenje svoje pašnjačke pripadnosti, nego se to još i vršilo na trošak svih ovlaštenika. Tako se pomagala najružnija spekulacija. Pojedinci bi nakupovali pašnjačka prava i zatim dali na zajednički trošak izlučiti odnosne površine. To je ukinuto tek Zakonom od 7. II. 1892., kojim se »privremeno uređuje pravo dijeliti općinske pašnjake«. Taj zakon zabranjuje uopće izlučenje pojedinih ovlaštenićkih prava, a za samu diobu zajedničkog urbarskog pašnjaka traži zaključak od bar $^4/_5$ svih ovlaštenićkih prava. Diobu pašnjaka mjesnih općina u krajiškom području (krajiške zemljišne zajednice) zakon uopće zabranjuje, a to je odgovaralo dotadašnjem stanju toga područja.

[23] Prema ovoj zakonskoj noveli može diobu poljoprivrednih površina, koje su trajno sposobne za obradu, zaključiti i obična natpolovična većina glasova ovlaštenika na skupštini, u kojoj je prisutna bar polovina svih ovlaštenika. Ako na prvoj skupštini ne sudjeluje dovoljan broj ovlaštenika, saziva se u roku od osam dana druga skupština, koja donosi punovažan zaključak bez obzira na broj prisutnih ovlaštenika natpolovičnom većinom. Pri tome ta zakonska novela naročito ističe, da se »sve uzurpirano zemljište kod diobe ovlaštenika i njihov materijalni dio dijeli prema njihovu ovlaštenićkom pravu«.

sitnim ovlašteničkim pravima. Uživanje u zemljišnoj zajednici faktički se ne upravlja tako točno prema veličini ovlašteničkog prava, dok se to upravo s matematičkom točnošću vrši u postupku diobe. Veće čestice, koje dobivaju diobom ovlaštenici s velikim ovlašteničkim pravima, u pravilu su vrednije, nego što je bila vrijednost njihova uživanja u zemljišnoj zajednici, dok su obrnuto sitne čestice, kojima se usrećuju ovlaštenici s malim ovlašteničkim pravima, obično prosjačka naplata za faktično uživanje u zemljišnoj zajednici. Špekulanti, koji su gomilali ovlaštenička prava, često su to činili baš s obzirom na diobu, koju bi onda i svim sredstvima forsirali. Zato se često baš prilikom diobe javljala oštra opreka između ovlaštenika s velikim i malim ovlašteničkim pravima: prvi su bili pristaše diobe, a drugi su joj se protivili.[24] U krajiškim zemljišnim zajednicama oštro se ispoljava baš prilikom diobe ona nepravilnost, koju unosi uređenje zemljišne zajednice točnim i fiksnim utvrđivanjem ovlašteničkih prava. Dok postoji takva zajednica, to se utvrđenje slabije osjeća (paša se na pr. uživa prema potrebi, a ne prema veličini ovlašteničkog prava). Naprotiv, prilikom diobe se strogo pazi na veličinu ovlašteničkog prava, i tu dolazi do najvećih apsurdnosti. U momentu uređenja neke krajiške zemljišne zajednice postojale su na pr. dvije kućne zadruge, koje su imale jednako ovlašteničko pravo. Dvadesetak godina kasnije vršila se dioba zemljišne zajednice, a do tog vremena je jedna od tih zadruga pala na jednog člana, dok se druga podijelila i ima pet ognjišta: svih ovih pet ognjišta zajedno dobiva prema zakonu jednaku česticu kao i onaj samac.

7. Nauka marksizma-lenjinizma nas uči, da svako društveno uređenje na izvjesnom stepenu razvoja ima svoj oblik vlasništva. Naročito je privatno vlasništvo historijska kategorija u vezi s prvom podjelom društva na klase. I samo je privatno vlasništvo, u pojedinostima, drugačije u robovlasničkoj državi, drugačije u feudalnoj, a drugačije u vrijeme kapitalizma. Samo sasvim formalna i apstraktna pravna formula vlasništva zamaglila je ovu činjenicu. Ovo diferenciranje je nužna posljedica

[24] Zakon od g. 1894. predvidio je doduše, da nadglasana, a diobi protivna manjina može i dalje sačinjavati zemljišnu zajednicu, pošto su se odijelili ostali ovlaštenici sa svojom »zakonskom pripadnošću«. No ta je odredba od slabe praktične koristi za sitne ovlaštenike, budući da oni svi zajedno dobivaju samo toliko zemlje, koliko im to pripada prema veličini njihovih ovlašteničkih prava. Da se iskreno vodila briga o tim sitnim ovlaštenicima, trebalo im je radi formiranja ovakve nove zemljišne zajednice osigurati neki višak zemljišta preko njihovih zakonskih kompetencija.

toga, što je privatno vlasništvo — kao i svaki drugi oblik vlasništva — društveni odnos, koji se mijenja promjenom društveno-ekonomskih odnosa, a naročito promjenom načina proizvodnje materijalnih dobara, te glavne sile, koja određuje fizionomiju društva. Ali u pojedinom društvenom uređenju susrećemo pored njemu svojstvenih oblika vlasništva i preostatke ranijeg razvoja. Tako nalazimo i u buržoasko-kapitalističkom društvu preostatke iz doba prvobitne zajednice i feudalnog vremena, pa i robovlasničkog. Ali buržoasko-kapitalističko društvo, prirodno i nužno, preobražava te ostatke prema svome shvaćanju. Kolektivno vlasništvo u našim zemljišnim zajednicama i krajiškim imovnim općinama (naročito uočljivo u onoj trećoj vrsti zemljišne zajednice) predstavlja, u suštini, takav preživjeli ostatak prvobitne zajednice. Imalo je biti osnovnom svrhom ovih naših zajednica da podmire seljacima one potrebe, kao što su na pr. drvo i paša, koje ne može osigurati pojedinačno gospodarstvo, a koje se bolje osigurava kolektivnim gospodarstvom ili vlasništvom. No buržoasko-kapitalističko društvo — za koje je esencijalno eksploatatorsko privatno vlasništvo i koje uopće sve pravne odnose nadahnjuje duhom ovog vlasništva — nije kadro da razvije puno i pravo kolektivno vlasništvo. Navedena razlaganja dokazuju postojano deformiranje, koje se vršilo u našim institutima u pravcu buržoaskog privatnog vlasništva. Ovi se instituti mogu samo onda istinski preobraziti i odgovarati današnjim prilikama i potrebama, ako dobiju moderan oblik kolektivnog vlasništva. Tu ne može više biti mjesta krpariji, nego se stvar mora iz osnova revidirati. Posve je razumljivo, da to nije moglo učiniti buržoasko-kapitalističko društvo, koje se samo vrti oko svog idola, privatnog vlasništva, upravo kapitalističkog privatnog vlasništva s njegovim grubim eksploatiranjem. Zato su sve te razne reforme, kao i nedogledno mnoštvo prijedloga, projekata i sl. o zemljišnoj zajednici, krajiškoj imovnoj općini, kućnoj zadruzi i t. d., koje je naše ranije građansko društvo pretresalo, bile pravi Sizifov posao. Buržoasko-kapitalističko društvo nije kadro da ispravno riješi ovaj problem. Vuk ne može biti pastir ovce!

Takvo radikalno preobraženje, koje jedino može ispravno riješiti skupna seljačka uživanja, ostvaruje se sada Zakonom »o proglašenju imovine zemljišnih zajednica i njima sličnih zajednica, i krajiških imovnih općina općenarodnom imovinom«. Ta općenarodna imovina predstavlja najsavršeniji oblik kolektivnog vlasništva, socijalističko vlasništvo. Do ove vrste vlasništva dovelo je naše revolucionarno, novo društveno-ekonomsko uređenje, i jedna od najbitnijih točaka u socijalističkoj

izgradnji naše zemlje sastoji se u kvantitativnom i kvalitativnom jačanju toga vlasništva. Kako općenito od veličine ove društvene imovine zavisi i blagostanje pojedinih građana — jer u socijalističkom društvu nema opreke između društvenih interesa i individualnih interesa — tako se mogu i ove seljačke potrebe pravilno osigurati samo jakim sektorom općenarodne imovine. Socijalističko vlasništvo daje najveću garanciju za ravnomjerno, pravedno i pravilno uživanje ovih dobara. U zemljišnoj zajednici i imovnoj općini pravile su se s jedne strane velike razlike između ovlaštenika tih zajednica u korist imućnijih, a na štetu siromašnijih, a s druge strane niz seljaka, koji nisu bili ovlaštenici tih zajednica, nisu se mogli koristiti tim užicima. U tom pogledu bio je naročito radikalan režim krajiške imovne općine, jer je priznao pravoužitnička prava samo potomcima bivših krajišnika. Svojedobno imala je ta odredba i svojih izvjesnih dobrih strana, jer nas je ponešto zaštićivala od najezde nacionalno stranog elementa, naročito od kolonizacije Nijemaca, koja se programatski vršila u bivšoj Austrougarskoj monarhiji iz političkih razloga, i bila je jedno od sredstava »Drang nach Osten«.[25] Danas, međutim — u našoj novoj, strogo narodnoj i demokratskoj državi — takva odredba ne bi samo značila grubi anahronizam, nego i povredu osnovnog načela našeg ustavnog prava, koje ne priznaje nikakve privilegije po rođenju. Prijelazom ove imovine u općenarodni sektor bit će ubuduće osigurano ravnomjerno i pravedno uživanje odreda svim seljacima, bez obzira na ranije razlike, a pri tom će naročito biti zaštićen siromašni i srednji seljak.[26]

---

[25] Tim njemačkim i madžarskim doseljenicima bila je stvar olakšana zato, što su u nas seljaci nakon razvojačenja Vojne krajine odnosno razrješenja kmetskog odnosa počeli u većem opsegu prodavati svoje zemljište, koje je bilo nesrazmjerno jeftinije nego što je to bilo u domovini stranih doseljenika. Za mali posjed u svojoj domovini dobio je takav strani doseljenik veliki posjed u našoj zemlji.

[26] Slično zakonodavcu Narodne Republike Hrvatske postupio je i crnogorski zakonodavac, proglasivši plemenske, seoske i bratstveničke šume i šumska zemljišta na teritoriji Narodne Republike Crne Gore općenarodnom imovinom (Zakon od 14. IV. 1947.). Te crnogorske zajednice imaju izvjesne sličnosti s onom trećom vrstom naših zemljišnih zajednica.

Pri prijelazu ovih ostataka prvobitne zajednice u socijalističko vlasništvo sjećamo se riječi Marksa—Engelsa, u njihovu predgovoru ruskom izdanju Manifesta Komunističke Partije od 1882. god.: »Sada se pita: može li ruska obščina, taj makar i jako potkopani oblik prastarog zajedničkog posjeda, prijeći neposredno u viši oblik komunističkog zajedničkog vlasništva? Ili, mora li ona naprotiv prije toga proći isti proces raspadanja koji sačinjava historijski razvitak Zapada?« (Prema prijevodu M. Pijade, izdanje Kultura 1947. XIV. str.). Citirane riječi Marksa—

U pogledu uprave ovom općenarodnom imovinom naš zakon razlikuje šumsko zemljište od ostalog zemljišta. Prvo ulazi u sklop čitavog šumskog zemljišta »pod upravu narodnih odbora odnosno Ministarstva poljoprivrede i šumarstva prema propisima Uredbe Vlade FNRJ o organizaciji šumarstva od 27. XII. 1947.« A iz tih šuma i šumskih zemljišta podmirivat će se potrebe pučanstva šumskim proizvodima (ogrjevno i tehničko drvo, šumsko sjemenje i plodovi, šumska paša, stelja, šaš i t. d.). Ova koncentracija šumskog gospodarenja nije samo u interesu racionalnog šumarstva, nego je to i jedini način, koji osigurava podmirivanje potreba pučanstva šumskim proizvodima, što već dugo nisu bile kadre da osiguraju naše zemljišne zajednice i krajiške imovne općine. Ostalo zemljište prelazi pod upravu mjesnih i kotarskih narodnih odbora, i to kotarskih odbora naročito onda, kad se neka zemljišna zajednica proteže preko područja više mjesnih narodnih odbora. Ovo zemljište »ima služiti zajedničkim potrebama pučanstva dotičnog područja«. Zakon uvažuje pri tome napose radnu zadrugu, koja znači najviši i najnapredniji tip seljačkog zadrugarstva i koja treba da izvrši naročitu ulogu u socijalističkoj izgradnji naše zemlje. Ako na području bivše zemljišne zajednice ima seljačka radna zadruga, »koja obuhvaća stanovništvo čitavog sela ili najveći dio sela«, onda se takvo zemljište »u cjelini« dodjeljuje »na trajno uživanje« takovoj zadruzi.

Dioba zemljišne zajednice (nedopustiva pri krajiškoj imovnoj općini) protivuriječi uopće pojmu zajednice, a njome su se i pomagali baš imućniji ovlaštenici (naročito spekulanti). To se radilo naročito sa zemljištem prikladnim za obradu. Naš novi zakon zamjenjuje ovdje diobu zemljišta na sve ovlaštenike prema veličini ovlašteničkih prava s mnogo socijalnijim posebnim dodjeljivanjem zemljišta, koje, naprotiv, pomaže siromašne seljake. Po njemu se »obradiva zemljišta i zemljišta prikladna za obradu, koja ne služe potrebama pučanstva dotičnog područja, mogu izdvojiti i unijeti u zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije u svrhu besplatnog dodjeljivanja seljačkim rad-

---

Engelsa treba upotpuniti s izvodima Engelsa iz njegove rasprave: »O društvenim odnosima u Rusiji« iz god. 1874.-75. Tu je Engels, kritizirajući bakuninske utopije o ruskoj općini pisao, da je ona već davno preživjela vrijeme svoga rascvata i da sada ide svome raspadanju. Engels ne poriče mogućnost, da će se taj društveni oblik pretvoriti u viši socijalistički bez buržoaskog prelaza, ali to se može dogoditi samo pod uvjetom, ako još prije konačnog raspada ovog općinskog vlasništva dođe do pobjedonosne proleterske revolucije. A revolucija se u Rusiji, po tadašnjim Engelsovim riječima, »nesumnjivo približava«.

nim zadrugama i seljačkim porodicama, koje nemaju zemlje ili je nemaju dovoljno«. Pri tome se u prvom redu namiruju ovlaštenici (pravoužitnici) ovih zajednica, kao i seljačke zadruge. Ne želeći dirati u privatno vlasništvo, koje su ovlaštenici zemljišne zajednice ranije stekli zakonito izvršenim postupkom i diobom, Zakon donosi u pogledu ranijeg diobnog postupka posebne odredbe (čl. 3.).

Zakon radikalno rješava staro i vrlo bolno pitanje: pitanje uzurpacija (prisvajanje zemljišta). S ekonomskog gledišta se redovno takvim uzurpacijama dovodilo divlje i pusto zemljište do bolje kulture, no njihova je loša strana bila neravnomjerno prigrabljivanje zemlje, koje su naročito vršili imućniji seljaci, jer su bili kadri da je urede. Pri tome je i čitav niz povezanih pravnih pitanja bio u staroj praksi sporan. Tako su na pr. naši sudovi stajali dosta dugo na stajalištu, da ovlaštenik zemljišne zajednice (odnosno pravoužitnik imovne općine) ne može dosjelošću steći nekretnine svoje zajednice, dok su kasnije imali suprotno gledište. Pravni odnosi u pogledu uzurpiranog zemljišta bili su posve neodređeni. Zakon izvršuje sada radikalno i potrebno pročišćavanje ovih odnosa. Obradiva zemljišta uzurpirana prije 6. IV. 1941. »priznaju se u pravilu vlasništvom uzurpanta«. Iz tog »u pravilu« proizlazi, da se mogu na pr. oduzeti uzurpacije većeg opsega seoskih gazda, koji su se pri tome koristili svojim ekonomskim i političkim utjecajem i snagom. Naprotiv, uzurpacije »izvršene nakon 6. IV. 1941. mogu se priznati vlasništvom uzurpanta samo u slučaju, ako on ima pravo na dodjeljivanje zemlje po Zakonu o provođenju agrarne reforme i kolonizacije«. Nije bilo samo logično, nego i socijalno opravdano, da se naprijed navedeno načelo o dodjeljivanju zemljišta protegne i na uzurpacije iza 6. IV. 1941. No ni u kom slučaju se ne priznaje uzurpacija, u cijelosti ili djelomično, ako bi njeno priznanje »bilo štetno za opće interese, a napose za gospodarenja okolnim zemljištem, ili bi smetalo komunikacijama, održavanju međa ili pristupu k vodi«. Pošto je Zakon rečena zemljišta preveo u socijalističko vlasništvo, on je načelno pročistio pitanje, koja od tih zemljišta ostaju, poradi ranije diobe ili uzurpacije, u privatnom vlasništvu.

Primljeno u sjednici Odjela za filozofiju i društvene nauke od 25. II. 1948.